

הלכות בישול (שיעור 10)

מגיס (עירבוב) בכלי ראשון ועירוי כלי ראשון לכלי ראשון

12963

שיעור מספר 22

בשיעורים האחרונים עסקנו בדיני כלי ראשון שני ועירוי מהם בשיעור זה נתמקד בשני דינים ייחודיים לכלי ראשון – הבישול הנעשה על ידי הגסה בכלי ראשון, ועירוי מכלי ראשון לכלי ראשון אחר.

א. מגיס

בשיעור 18 עסקנו בברייתא –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף לד עמוד א

תניא, אחד מביא את האור, ואחד מביא את העצים, ואחד שופת את הקדרה, ואחד מביא את המים, ואחד נותן בתוכו תבלין, ואחד מגיס - כולן חייבין

בשיעור זה לא התייחסנו לאחרון ברשימה – המגיס. איסור הגסה מופיע בסוגיא נוספת. בשיעור 10 למדנו שבית שמאי פוסקים שיש חובת שביתה גם על כליו של האדם, ובית הלל חולקים על כך. בית הלל מחייבים השבתת כלים במספר מקרים יוצאי דופן, אך לא מחמת הצורך להשבית את הכלים, אלא בשל חששות אחרים. בסוגיה במסכת שבת עולות לדיון חששות בהקשר לפעולות המותרות לשיטת בית הלל –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יז עמוד ב

לא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין, ובית הלל מתירין צמר ליורה לגזור (שמא יחתה בגחלים)! - אמר שמואל: ביורה עקורה. - וניחוש שמא מגיס בה! - בעקורה וטוחה

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד ב

לגזור - שמא יחתה בגחלים
עקורה - מעל האור
מגיס - מהפך בה, ובמבושל הוי בישול
וטוחה - מכוסה בכיסוי שלה, וטוחה בטיט סביב, דכולי האי לא טרח, ומידכר

חברותא שבת דף יח עמוד ב

לא נותנים את הצמר ליורה בשביל לצובעו (אפילו מבעוד יום), אלא בכדי שיקלוט את העין [הצבע] שביוורה. ובית הלל מתירין ליתן קודם השבת, אף שימשיך להתלבן או לקלוט את הצבע בשבת עצמה. ואמאי שרו? התם נמי ליגזור משום שמא יחתה. אמר שמואל: הכא במאי עסקינן, ביורה שהיא עקורה מעל גבי האש. ושוב מקשינן: ומכל מקום, ניחוש שמא יהיה מגיס בה ומערבבה. ומשינן: הכא במאי עסקינן, ביורה שהיא גם עקורה מהאש, וגם טוחה בטיט סביב כיסויה. וצריך לשבור את הטיט כדי לגלותה ולהגיס בה. ומאחר שצריך לטרוח בה כולי האי, יזכר תוך כדי כך שאסור להגיס (לכן לא גזרו)

הגמרא מבררת מדוע בית הלל מתירים לתת צמר ליורת צבע מערב שבת כדי שהפעולה תמשיך מאליה בשבת, ואינם חוששים שאם האש תתעמם יחתה בגחלים כדי להגבירה. היא מבארת שמדובר ביורת צבע שהוסרה מהאש. ממשיכה הגמרא ומקשה – בכל זאת יש לחשוש שמא יגיס! עונה הגמרא שמדובר ביורה מכוסה במכסה שטחו סביבו טיט, כך ש'הדרך' להגסה חסומה. עד שיעמול ויעבור את החסם הזה, סביר שייזכר שעתה שבת, ויימנע מלהגיס. ההגסה מחזרת כאן בשני הקשרים –

במסכת ביצה נשמע שמדובר בהגסה (בערבוב) של מים ותבלינים, בכלי שנמצא על האש. פעולת ההגסה נחשבת כבישול.

במסכת שבת ההקשר הוא צמר ליורה, ובמפורש מדובר ביורה עקורה, כלומר, שהוסרה מהאש. מדוע המגיס חייב?

תוספות מסכת שבת דף יח עמוד ב

דילמא מגיס בה - והוי צובע

לפי תוספות מדובר בהגסה של צמר ביורה של צבע. ההגסה גורמת לצבע להיקלט בבו, ובזה המגיס עובר על איסור צובע.

לפי שיטה זו הסוגיא בשבת איננה קשורה להלכות בישול, בהם אנו עוסקים.

רוב הראשונים מבארים אחרת –

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד ב

מגיס - מהפך בה, ובמבושל הוי בישול

רש"י מבאר שהגסה היא פעולת בישול (בהרחבה יורחב על לשונו החריגה).

❖ הרחבות – לשונו החריגה של רש"י "ובמבושל הוי בישול"

וכן במסכת ביצה –

רש"י מסכת ביצה דף לד עמוד א

מגיס - מנער בכף, שקורין קומיבר"א + לבחוש בקדרה +.

כולן חייבין - ... נותן מים ותבלין ומגיס - משום מבשל, שאף הוא אב מלאכה.

לפי רש"י ההגסה היא בישול כשהכלי מונח על האש, ואפילו אחרי שהוסר ממנה. הרא"ש פוסק –

רא"ש מסכת שבת פרק א סימן לד

מגיס – פירש רש"י – והוה ליה מבשל. אף על פי שעקורה מן האור, בעודה רותחת – המגיס בה הוא מבשל. וכל שכן שאסור להכניס כף בקדרה בעודה על הכירה.

אך יש קושי בביאור זה –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

וקשיא לי אם כן האלפס והקדירה שהעבירן מרותחין היאך מוציאין מהן בכף, והלא מגיס!

מהגמרא עולה שאסור להגיס בקדירה אפילו אחרי הסרת הקדירה מהאש. אך תחיבת כף לתבשיל כדי להוציא ממנה אוכל מן הסתם תגרום לערבוב התבשיל. אם כך, מקשה הרשב"א, כיצד נוציא אוכל מקדירה בשבת?

לפי בעלי התוספות הדברים אינם קשים. לשיטתם, האיסור הוא משום צובע, מובן שצביעה איננה מתבצעת באמצעות חימום. לכן לשיטתם אין מקור שהגסת כלי שאיננו על האש מבשלת את התבשיל שבו. אך יש ליישב את קושיית הרשב"א לפי שיטות הראשונים האחרות – רש"י והרא"ש.

בראשונים עולים מספר כיוונים לפתרון –

א. רק ההגסה הראשונה, הנותנת איכות אחרת בתבשיל, אסורה

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

וי"ל דבהגסה ראשונה הוא דאיכא משום מבשל לגבי קדירה מפני שמערב את הכל ואיכא משום קרובי בישולא, אבל בשאר הגסות לא, דמראשונה ואילך ליכא בקדירה משום מבשל.

לפי הרשב"א ההגסה האסורה היא ההגסה הראשונה. אם כך קושייתו נפתרת. ניתן להגיס בקדירה פעם אחת לפני השבת (ומסתבר שרוב האנשים עושים כך בכל מקרה), ובהגסות הבאות אין איסור בישול. כדבריו מיישבים רוב ראשוני ספרד (הרמב"ן ריטב"א ור"ן). מה מייחד את ההגסה הראשונה?

הרשב"א כתב "מפני שמערב את הכל ואיכא משום קרובי בישול". יתכן והדגש הוא משום קירוב הבישול שהוא משמעותי יותר בהגסה הראשונה. אך ניתן לדייק ממה שכתב "מפני שמערב את הכל" אחרת. המשמעות היא שלא כל הגסה מקרבת את הבישול באופן שייחשב אב מלאכת בישול. רק ההגסה שמערבת את הטעמים לראשונה נחשבת הגסה האסורה מדאורייתא, זה קורה רק בהגסה הראשונה. הרשב"א מזהה בהגסה שלב של הבישול העומד בפני עצמו. חלק מהבישול הוא החימום שמשפיע על שינוי התבשיל. חלק נוסף הוא העברת הטעמים של הרכיבים השונים זה לזה. ההגסה הראשונה גורמת לטעמים השונים להתערב כראוי. ההגסה פועלת פעולה על התבשיל שהחום לא מייצר באותה היעילות, ולכן חייבים עליה בנפרד. לפי הבנה זו ההגסה מוסיפה לבישול נופך שהחימום לא נותן (לפחות לא באותה יעילות). אם כך, היה מקום לאסור את ההגסה הראשונה גם כשהתבשיל מבושל כל צרכו. החזון איש מתלבט בזה –

חזון איש אורח חיים סימן לז סעיף טו

אכתי לא מוכרע אי הטעם משום דאין הגסה אחר הגסה, ולפי זה המגיס הגסה ראשונה אחר שנתבשל כמאכל בן דרוסאלי חייב, או הטעם דכל שאינו משום בישול, אין בו משום הגסה, ואפילו הגסה ראשונה

החזון איש מסיק שגם לפי הסוברים שההגסה האסורה היא ההגסה הראשונה, המערבת את התבשיל, אין איסור בהגסה ראשונה אחרי שהתבשל כל צרכו (לפי הרשב"א – כמאכל בן דרוסאי).

ב. הגסה אסורה רק עד שהתבשיל מבושל

¹ שימו לב שהחזון איש מתייחס לבישול כבן דרוסאי, בהתאם לשיטת הרשב"א, שאין איסור בישול מעבר לבן דרוסאי

הרשב"א מציע תירוץ נוסף –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

ועוד יש לי לומר דכל דבשיל כמאכל בן דרוסאי ליכא משום מגיס, דהא מגיס משום מבשל הוא דמחייב וכיון שהגיע למאכל בן דרוסאי תו ליכא משום מבשל

ההגסה אסורה מפני שהיא מבשלת. מכיוון שפסקנו שאין בישול אחר בישול, איסור ההגסה אינו קיים בכל מצב בו אין בישול אחר בישול (ולפי הרשב"א – אחרי שהתבשל כבן דרוסאי). לפי שיטה זו ניתן להוציא מהתבשיל ולהגישו בשבת אם הוא כבר מבושל (לרשב"א – כמאכל בן דרוסאי, ולדין – כל צרכו).

משני תירוצי הרשב"א עולות הגדרות שונות לאיסור ההגסה –

א. ההגסה האסורה היא ההגסה הראשונה, שגורמת לערבוב של הטעמים שבתבשיל (מצד שזה מקדם את הבישול, או מערבב את הטעמים ביתר יעילות). ההגסות הבאות אינן אסורות.

ב. ההגסה מקדמת את הבישול, ולכן היא אסורה רק עד שהתבשיל התבשל. מאחר והרשב"א פסק שאין איסור בישול מעבר לבישול כבן דרוסאי, אין איסור הגסה אחרי בישול כבן דרוסאי (סביר שראשונים אחרים, הסבורים שאין איסור בישול רק אחרי בישול כל צרכו, שינקטו כתירוץ זה, יאמרו שההגסה מותרת אחרי שהתבשיל מבושל כל צרכו).

ג. הגסה אסורה אפילו אחרי שמבושל כל צרכו

חלק מהראשונים אכן פוסקים שיש להיזהר מהגסה לאחר שהסיר את הקדירה מהאש, בין אם זו הגסה ראשונה או מאוחרת יותר, ובין אם התבשיל מבושל כל צרכו או לא, אך מתירים להוציא את האוכל מהקדירה אם הפעולה תיעשה בזריזות –

חידושי דינין והלכות למהר"י ווייל סימן ל

כשמימיין קדירה מן האש להוציא המאכל ממנה אין להגיס בה בכף דהוי כמבשל כדאמר פ"ק דשבת גבי יורה עקורה וטוחה דאסור להגיס בה וכן ראיתי נוהגין בבית מהר"י ז"ל.

מלשונו משמע שההגסה אסורה גם אחרי שהתבשיל מבושל כל צרכו. מותר להוציא אוכל מהקדירה, אך צריך להיזהר ולא להגיס כאשר מוציא את האוכל.

לכאורה לשאלת הרשב"א – אם יש הגסה גם אחרי שהסיר קדירה ובה תבשיל המבושל כל צרכו מהאש, איך מוציאים ומגישים את האוכל בשבת? יענה המהר"י וייל – בזריזות רבה.

אך צריך לשים לב – המהר"י וייל כותב שהוא כמבשל. האם כוונתו שכל הגסה היא 'כמבשל', שהרי עושה פעולה שונה מהבישול הרגיל, אך מבחינתו מדובר באיסור תורה, או שהוא רומז לכך שההגסה בקדירה מבושלת כל צרכה שהוסרה מהאש היא רק כמבשל, ואינה אסורה מן התורה אלא מדרבנן?

ט"ז אורח חיים סימן שיח ס"ק כג

כאן כבר נתבשל כל צרכו מותר ... אלא ודאי משום הרחקה יתירה פגע בה

הט"ז מסביר שגם המהר"י וייל אינו מתכוון לאיסור דאורייתא, אלא יש כאן הרחקה יתרה. אם זו גזירה בלבד, מהו טעם הגזירה?

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן יב

טעם הדברים הוא שאם אחד מסיר ומחזיר בשבת על האש או מעביר מאש קטנה לאש גדולה אז כל אדם נותן אל לבו לבדוק לראות שכבר מבושל כל צרכו, מה שאין כן הגסה, קל הוא בעיני הבריות ועלולים לטעות שמותר להגיס טרם שנתבשל כראוי

הגסה שווה להחזרה בכך שאסור לעשותם אם התבשיל איננו מבושל כל צרכו. אך ההגסה שונה בכך שהחזרה והעברה הם מעשי בישול מובהקים, ואנשים זהירים מלעשותם אלא בדרכים המותרות. לעומתם, הגסה איננה פעולה שאדם רגיל מתייחס אליה כבישול, ולכן החמירו בה יותר ואסרו גם בתבשיל שמבושל כל צרכו.

לסיכום - לשאלתנו – כיון ששמע מהגמרא במסכת שבת שאסור להגיס בקדירה גם אחרי שהוסרה מהאש, עלתה השאלה אם מותר להוציא באמצעות כף מקדירה שהוסרה מהאש. מדברי הראשונים עלו ארבעה כיוונים אפשריים –

1. תוספות – האיסור בהגסה גם אחרי שהקדירה הוסרה מהאש הוא איסור צובע. לכן לשיטתם אין מקור לכך שההגסה, אחרי שהקדירה הוסרה מהאש, אסורה משום בישול.
2. רשב"א בתירוץ הראשון (וכן ראשוני ספרד) – רק ההגסה הראשונה נחשבת למלאכת בישול. לכן אם כבר הגיס לפני השבת אין בעיה להוציא את האוכל, שהרי גם אם בהוצאתו יגיס, אין זו הגסה ראשונה.
3. רשב"א בתירוץ השני – ההגסה אסורה כל עוד התבשיל אינו מבושל. לאחר מכן ההגסה היא כבישול אחר בישול, המותר.

4. מהר"י וייל – אסור להגיס אפילו אחרי שהסיר את הקדירה מהאש, גם אם היא מבושלת כל צרכה. אמנם מותר להוציא את האוכל אם זיהר ולא יגיס.

הרא"ש חולק על בעלי התוספות בביאור הסוגיה. מסתבר שהוא אינו מקבל את התירוץ הראשון ברשב"א, שהרי הוא אינו מחלק בין הגסה הראשונה לבאות אחריה. מסתבר שנקט כאפשרות השלישית או הרביעית.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם הזכיר את הבעייתיות בהוצאת תבשיל מקדירה שהיא כלי ראשון, אמנם באופן שונה. הוא פוסק את הדין שהובא בברייתא במסכת ביצה –

רמב"ם הלכות שבת פרק ט הלכה ד

אחד נתן את האור ואחד נתן את העצים ואחד נתן את הקדירה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ובא אחר והגיס כולם חייבים משום מבשל, שכל העושה דבר מצרכי הבישול הרי זה מבשל.

המגיס עושה דבר מצרכי הבישול, ולכן חייב משום מבשל. הרמב"ם מרחיב את האיסור –

רמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה יא

אסור להכניס מגריפה לקדירה בשבת והיא על האש להוציא ממנה בשבת מפני שמגיס בה וזה מצרכי הבישול הוא ונמצא כמבשל בשבת.

הרמב"ם אכן אוסר להוציא אוכל מהקדירה, מכיוון שהוא מגיס. אך רק בעודה על האש! הראב"ד אומר שהרמב"ם הגזים בחומרה זו –

השגת הראב"ד על הרמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה יא

אסור להכניס מגריפה לקדירה והיא על האש להוציא ממנה. א"א הפריז על מדותיו שאסר אפילו להוציא מן הקדירה במגריפה

מהי דעת הראב"ד? ככל הנראה סבר כאחת האפשרויות שהעלנו לעיל בהבנת דעת הרא"ש.

יש לבחון את דברי הרמב"ם עצמם – נשמע שהרמב"ם מקבל את קושיית הרשב"א, ואוסר הוצאה מהקדירה, מכיוון שבהליך ההוצאה הוא מגיס בקדירה. מהו המקור בגמרא לחילוק זה? מדוע שיהיה הבדל בין קדירה על האש וקדירה שהוסרה ממנה?

א. כוונת 'על האש' ברמב"ם היא – חמה, ומבושל כל צרכו - מותר

כסף משנה הלכות שבת פרק ג הלכה יא

נראה לי שמה שכתב רבינו "והיא על האש" – לאו דווקא, אלא כל שהעבירה מרותחת מעל האור "היא על האש" קרי לה

הכסף משנה מבאר שהרמב"ם באמת אינו מבחין בין קדירה על האש וקדירה שאיננה על האש (כפי שעולה מן הגמרא שאין בהכרח חילוק בין המצבים). כוונתו היא – כל עוד הקדירה חמה כאילו היא על האש, ההגסה מבשלת אותה.

לפי שיטה זו, האם באמת אסור להוציא מקדירה חמה גם אחרי שהוסרה מהאש? הכסף משנה מפנה להגהות הרמ"ך –

הגהות הרמ"ך הלכות שבת פרק ג הלכה יא

נראה לי לפרש – במה דברים אמורים – בתבשיל שלא בישל כל צרכו, אבל בישל כל צרכו מותר, וכן המנהג.

לפי שיטתם איסור הגסה הוא מפני קירוב הבישול-זירוז התהליך. לכן אם התבשיל מבושל כל צרכו, אין איסור בהגסה, כתירוץ השני של הרשב"א.

מדברי הכסף משנה עולה קולא וחומרה בשיטת הרמב"ם – מצד אחד, הגדרת "על האש" לעניין זה היא כל עוד הקדירה חמה. מצד שני, האיסור הוא רק עד שהתבשיל מבושל כל צרכו.

ב. אסור להגיס תבשיל מבושל כל צרכו, אך רק אם הוא על האש

מצאנו מהראשונים שפירש את הרמב"ם כשיטת התוספות –

ספר כלבו סימן לא

קיימא לן דמגיס חייב משום מבשל אפילו בקדירה מבושלת כל זמן שהיא על האש, אבל ביורה עקורה אין בה משום מגיס, והא דפרכינן פרק קמא דשבת גבי יורה עקורה והלא מגיס בה לאו משום מבשל קאמר אלא משום צובע, וכן פירש הרמב"ם.

הלחם משנה ממשיך בעקבותיו -

לחם משנה הלכות שבת פרק ג הלכה יא

באמת שיש תימה בדברי רבינו דכיון דבגמרא מאי דגזרו ודילמא מגיס אפילו בעקורה מעל האש אמאי הצריך רבינו שיהיה על האש דהא מקושיית הגמרא משמע דבמגיס אפילו בעקירה חייב חטאת? נראה דמה שאמרו בגמרא 'ודילמא מגיס' הוא משום צובע, כמו שכתבו שם התוספות וכיון דטעמא משום צביעה אפילו בעקירה איכא הך טעמא אבל כשהטעם הוא משום בישול אז בעינן שיהא על גבי האש.

לפי שיטה זו, אין איסור בישול בהגסה בקדירה שהוסרה מהאש (והגמרא במסכת שבת התייחסה לאיסור צובע). מצד שני, יש איסור בישול דאורייתא (כפי שכתב הכלבו – חייב משום מבשל בקדירה מבושלת) כל עוד הקדירה על האש.

למה אסור להגיס בקדירה מבושלת כל צרכה הנמצאת על האש? לעיל ראינו שהחזון איש מתלבט בשאלה זו לשיטת הרשב"א, שכן לפי שיטתו ההגסה נותנת נופך שהחיימום אינו נותן באותה יעילות. גם לפי המהר"י וייל ראינו שאסור להגיס בקדירה מבושלת כל צרכה, אך כאמור ככל הנראה הוא אסר רק מדרבנן.

אך לפי הראשונים שאינם מחלקים בין הגסה ראשונה להגסות הבאות, נשמע שהאיסור הוא משום 'קידום' הבישול. האם לתבשיל יש לאן 'להתקדם' אחרי שהתבשל כל צרכו?

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד שאלה ט

איכא קצת טעם לעני"ד, דאף שהקדרה הוא מבושל כל צרכו, סובר שאירע הרבה פעמים שאיכא קרטין דלא נתבשלו כל צרכן, אף שהן ראויין לאכול דהוא אגב רובא דרובא מהקדרה שהוא מבושל כל צרכו, והגסה שמערב כשהוא על האש עושה שיתבשל גם הם

אפילו בתבשיל המבושל כל צרכו, בתוך התבשיל יתכנו חלקים קטנים שאינם מבושלים עד הסוף. ההגסה גורמת לחום נוסף להגיע גם אליהם, וכך ההגסה מבשלת אותם.

אם נבין כך את איסור ההגסה, הרי שהאיסור להגיס לאחר שהסיר את הקדירה מהאש הוא בעצם מצד בישול כלי ראשון! הקדירה עצמה היא כלי ראשון, והנעת חלקי האוכל החמים למגע במעט שאינו מבושל הוא בעצם בישול החלק שלא התבשל עד הסוף בעזרת חום כלי ראשון. החידוש בזה הוא שלמעשה מבשל את מה שנמצא בכלי ראשון בעזרת אותו כלי ראשון עצמו!

הגרש"ז אינו מקבל את הביאור הזה. הרי מותר להסיר קדירה מבושלת כל צרכה ולהחזירה למקור החום בשבת (בתנאים שלמדנו בשיעורים הקודמים). האם הגסה מבשלת יותר מאשר הנחה על מקור חום?

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן יב

צ"ע לטעם דחיישינן שמא יש חלקים שלא נתבשלו ועי"י ההגסה מתפרדים ושולטת רתיחת המים בכולם ומתבשלים, דלפי"ז אם אחד הוריד קדירה מעי"ג האש והגיס בה יהא אסור אחי"כ להחזיר על האש כיון דחיישינן שמא יש חלקים שלא נתבשלו עדיין, ומעולם לא נשמע כזאת!

להלכה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף יח

האלפס והקדירה שהעבירן מרותחין מעל גבי האור - אם לא נתבשל כל צרכו, אין מוציאין בכף מהם, שנמצא מגיס, ואיכא משום מבשל. ואם נתבשל כל צרכו – מותר. אבל צמר ליורה, אף על פי שקלט העין, אסור להגיס בו הגה: ולכתחלה יש לזכר אף בקדירה ככל ענין

השולחן ערוך פוסק שאסור להגיס, גם אחרי שהסיר את הקדירה מהאש, אך רק עד שיתבשל התבשיל שבתוכה כל צרכו. מבחינה זו הפסיקה היא כביאור הכסף משנה ברמב"ם. לצד זה הוא חושש לדברי התוספות, שההגסה מסייעת לצבע להיקלט גם כאשר הקדירה איננה על האש. הפוסקים הספרדים פוסקים כדבריו, בסיוג מסויים – מותר להוציא מקדירה המבושלת כל צרכה בעזרת כף, אך אסור להגיס, אפילו אם התבשיל מבושל כל צרכו, מפני שנראה כמבשל –

ילקוט יוסף שבת ג סימן שיח [דיני בישול] סעיף מג [דין מגיס בקערה]

תבשיל שנתבשל כל צרכו ונמצא על גבי אש מערב שבת, מותר להוציא אוכל מתוך הקדירה, אף בעוד שהקדירה עומדת על האש. שאף-על-פי שהאוכל מתהפך מה שלמעלה למטה ומתקרב אל האש, אין בכך כלום, הואיל והתבשיל מבושל כל צרכו. ובפרט אם עושה כן [להשאיר את הקדרה על האש] לצורך סעודה שלישית, או לצורך אורח הצריך להגיע אליו מאוחר יותר, וכדומה. וכל שכן שמותר ליטול ממנה במצקת, כשאינו מהפך בתבשיל מה שלמעלה למטה ומה שלמטה למעלה. אבל אין להגיס ממש בתבשיל, משום שעל-ידי הגסתו נראה כמבשל. ואם התבשיל אינו מבושל כל צרכו אסור אפילו להוציא מהקדירה בכף. ואפילו אם הוריד את הקדרה מעל האש או מעל הפלאטה, אסור. אלא אם כן התבשיל נצטנן ואינו חם בחום שהיד סולדת בו.

❖ הרחבות – מיחזי כמבשל בהגסה על האש לשיטת השולחן ערוך

הרמ"א פוסק שצריך להיזהר בקדירה 'בכל עניין'. מהי הכוונה?

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן ש"ק כג

נלע"ד דהוצאה בעלמא, בלי שום היפך בקדירה, אלא ליקח חתיכה – אין כאן זהירות, אף על פי שלא נתבשל כל צרכו אסור אפילו בהוצאה, שנמצא מגיס, מכל מקום בנגמר כל צרכו אין להחמיר בהוצאה.

הט"ז מסביר שיש להחמיר בשני מצבים –

החומרה הנשמעת מדברי השולחן ערוך: אם התבשיל אינו מבושל כל צרכו, יש להחמיר ולא להוציא בכף, מכיוון שסביר שיגיס, ויבשל.

והחומרה שלמדנו מן המהר"י וייל – שגם אם התבשיל מבושל כל צרכו, אסור להגיס.

אבל אם התבשיל מבושל כל צרכו, והסיר אותו מהאש, מותר להוציא בכף. גם המהר"י וייל לא התכוון להחמיר במקרה זה.

ברם מהמגן אברהם משמע שמחמיר יותר –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן ש"ק מד

והעולם נהגו היתר במיני קטניות שמוציאין אותן בכף כיון דאי אפשר בעניין אחר ויש להם על מי שיסמכו.

המגן אברהם מבין שכוונת הרמ"א היא להחמיר 'בכל עניין' – גם אם התבשיל מבושל כל צרכו, וגם אחרי שהסיר את הקדירה מהאש, ישפוך את התבשיל, ולא יכניס לתוכו כף! על זאת כתב המג"א – יש דברים שאין אפשרות לשפוך, ובהם יש לסמוך על השיטות המתירות.

המשנה ברורה מבאר שהרמ"א מתכוון להחמיר כמגן אברהם, אך למעשה לא נהוג להחמיר עד כדי כך –

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן ש"ק סעיף יח

אף בקדירה וכו' - אלא יהפוך הקדירה לקערה, ולא יוציא בכף (כמו שהבין המגן אברהם).

ועיין באחרונים דלא נהיגין להחמיר בזה, דבאמת העיקר כמו שכתבנו מתחלה –

דמבושל כל צרכו - אפילו להגיס מותר, והרוצה להחמיר – יחמיר בהגסה ממש.

אבל להוציא בכף אין להחמיר כלל בנתבשלה כל צרכה ואינה על האש.

הבאנו לעיל את הסברו של הגר"מ פיינשטיין לדברי הכלבו, האוסר להגיס בקדירה מבושלת כל צרכה.

למעשה הוא פוסק שאין איסור דאורייתא אם התבשיל מבושל כל צרכו, ומתלבט אם הרמ"א מתכוון להחמיר

אם הוסר מהאש, או שמא רק על האש –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן סא

מקדירה שעדיין היא על האש אסור ליקח לטעום, דאסרו מדרבנן ליקח ממנה כשהיא על האש ממש אף במבושלת כל

צרכה דשמא יטעה ויחשוב על אינה מבושלת דשמא היא מבושלת כל צרכה ... וזהו מש"כ הרמ"א "ולכתחילה יש

ליזהר אף בקדירה בכל עניין". אבל הרמ"א סובר דליכא בזה איסור, אלא זהירות בעלמא, אף בהיפוך שהוא בהגסה

ממש, ולכן כתב דבהוצאה בעלמא בלי שום היפוך בקדירה אין כאן זהירות, אף על פי שבלא נתבשל כל צרכו אסור

אפילו להוציא ... אבל אפשר דהזהירות בעלמא שמשמע מהרמ"א הוא אחר שהעביר מעל גבי האור, ועל זה היקל

במשנה ברורה ס"ק קי"ז עוד יותר, דכתב דלא נהיגין להחמיר בזה, ואף הרוצה להחמיר – יחמיר בהגסה ממש, אבל

להוציא בכף אין להחמיר כלל בנתבשלה כל צרכה ואינה על האש ... אבל בעודה על האש אולי יודה דהוא איסור

מדרבנן ... ולכן למעשה יסיר אותה למקום שהיד סולדת בו בפח ויקח ממנה ואח"כ יחזירנה לעל גבי האש. ידידו,

משה פיינשטיין

הגסת מים

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן נט אות ה

שמעתי בשם הרב הגאון מקוטנא זצ"ל דבמים לבד אין בו משום מגיס. ומותר לעשות כן

משתי הסברות שראינו מובן מדוע אין הגסה במים – המים אינם 'ממהרים את בישולם' כשמגיסים אותם,

ואין טעמים ותכונות העוברות במים על ידי ההגסה.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק א סעיף לט

מים רתוחים והם חמים, תמיד אפשר להקל בהם ולהוציא מהם בכף או במצקת. גם אם הדוד עומד על גבי האש.

לסמוך על המקלים כשהקדירה כבדה

הגר"מ אוסר גם אם הקדירה כבדה וקשה להסירה מהאש ולהחזירה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד שאלה ט

כשהקדירה כבדה וקשה להסירה מן האש האם מותר להוציא בכף במבושל כל צרכו?

תשובה: אם הקדירה כבדה אם הוא על האש שאיכא איסור מדרבנן אסור אפילו להוציא בכף.

ברם פוסקים אחרים מקלים יותר (לכל הפחות במקום הצורך) –

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תיא (תתנד)

שאלת ממני ידיד נפשי אודיעך דעתי : על מה סמכו, כשעושין סעודות גדולות בשבת, כגון סעודת נשואין ואירוסין וברית מילה, שאוכלין ב' שלשה שלחנות זה אחר זה, וחוששין שמא יצטנן המאכל, ואין מורידין הקדרה מעל הכירה, אלא גורפין ממנה במגרפה, ולפעמים עדיין יש חמימות אש, כגון גחלים עוממות, ונמצא מגיס את הקדרה ומבשל בשבת

... אם נתבשל כל צרכו אין בו איסור, וכל שכן המכניס את המגרפה להוציא מן הקדרה שהוא מותר לכתחילה. והוי יודע שרוב המפרשים אמרו דלא אמרינן המגיס כמבשל אלא בהגרפה ראשונה שאינו מתבשל מהרה אלא בהגרפה זו, אבל משהגיס פעם אחת דבלא מגיס מתבשל אף המגיס פטור. ואפילו לדעת רבינו (הרמב"ם) כל שנתבשל כל צרכו אין בו איסור תורה, אלא פטור אבל אסור ... ואם כן הכנסת המגרפה שאין דעתו לבשל אלא להוציא המאכל ודאי מותר. ואת"ל אם הגחלים עוממות כאשר כתבת שאין בזה חשש איסור כלל. ובהשגת כתוב א"א הפריז על מדותיו שאסר להוציא אפילו מן הקדרה במגרפה ע"כ. הא למדת דנידון דידן לכולי עלמא מותר, אף על פי שאין הגחלים עוממות ... ואף על גב דע"י המגרפה מתהפך מה שלמעלה למטה ומתקרב אל חמימות הקדרה יותר או שנופל מה שחוץ למרק לתוך המרק ע"י הגרפה מ"מ אין כוונתו לבשל ומותר לכ"ע הילכך הנח להם דיש להם על מה שיסמכו.

על סמך דבריו הרב פעלים מתיר, אך מוסיף שני תנאים –

שו"ת רב פעלים חלק ג - אורח חיים סימן מד

אמנם דע דאין להתיר בזה להוציא תבשיל מן הקדרה בכף בעודה על הכירה שהיא על האש אלא דוקא אם ברור לו שהתבשיל נתבשל כל צרכו, אבל אם הוא מסתפק בו שמא לא נתבשל כל צרכו אסור להוציא מן הקדרה בכף אפילו אם הסיר הקדרה מעל האש ... ואפילו בכי האי גוונא שנתבשל כל צרכו אין להתיר אלא רק בנידון השאלה הנז' שנותן התבשיל לעני שיש בזה צורך מצוה רבה, אבל היכא דליכא צורך מצוה רבה כה"ג יש להחמיר לבלתי יוציא בכף מן הקדרה בעודה על האש אף על פי שנתבשל כל צרכו

המהרי"ח (רב פעלים) סומך על ה"דב"ז, בתנאי שיוודא שהתבשיל אכן מבושל כל צרכו, ואפילו הכי, רק לצורך מצווה. על סמך זאת הגר"א ולדנברג מתיר בישיבות ובמטבחים ציבוריים –

שו"ת ציץ אליעזר חלק ז סימן טו אות ו

נראה דגם לקיחת המאכל לצורך בני הישיבות מיקרי ג"כ לצורך מצוה, ובפרט כשהקדירה גדולה וא"א לקחת משם מבלי הכנסת הכף ולשאוב עמה מהקדירה. ולכן יש להתיר אפ"י אם נאמר כהרב פעלים שאין להתיר כ"א לצורך מצוה.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק א סעיף לו

הבחישה בתבשיל שאינו מבושל כל צרכו, והוא בכלי ראשון, אסורה משום בישול. ואסרו גם את ההוצאה של תבשיל כזה מכלי ראשון בעזרת כלי כל שהוא. ולכן תבשיל שאינו מבושל כל צרכו והוא עומד על גבי האש – אסורה הבחישה בו, וכן אסורה הוצאת התבשיל מן הקדירה בעזרת כלי. והוא הדין כשאינו עומד על גבי האש וחומו כדי שהיד תהא סולדת בו.

סעיף לח

והחמירו תז"ל ואסרו את הבחישה אף בתבשיל שמבושל כל צרכו, וכן את הוצאתו מהקדירה בעזרת כלי כאשר הקדירה עומדת על האש. כיצד יעשה? יסיר את הקדירה מהאש המכוסה ... יוציא ממנה כדי צרכו בעזרת כלי, או ישפוך ממנה לתוך קערתו, ושוב יחזיר את הקדירה למקומה (וכמובן שיקפיד על תנאי החזרה). היה אסור להחזיר את הקדירה על גבי האש, משום שזו אינה מכוסה – יש מקום להקל ולהוציא מהתבשיל בכף או במצקת, בתנאי שהתבשיל מבושל כל צרכו.

– לסיכום –

מהגמרא (שבת יח) עולה שאסור להגיס קדירה, גם אחרי שהוסרה מהאש. האם המשמעות היא שאסור להוציא מתבשיל בקדרה בעזרת כף, שהרי סביר שיערבב את התבשיל בפעולה זו? מצאנו ארבע שיטות בראשונים –

א. תוספות, וכך מבארים הכלבו והמל"מ את הרמב"ם – איסור הגסת יורה שהוסרה מהאש היא איסור צובע, ואין בזה איסור בישול.

לפי שיטה זו, אין איסור בישול בהגסה לאחר שהסיר את הקדירה מהאש, ובודאי שאין בעיה להוציא את המאכל מהקדירה. ברם, גדרי ההגסה האסורה אינם מפורטים בדבריהם. הכלבו (המבאר שהרמב"ם לומד את הגמרא בשבת דף י"ח כדברי התוספות) מבאר שלפי הרמב"ם יש איסור דאורייתא להגיס תבשיל המבושל כל צרכו על האש. הרב פיינשטיין מסביר שהאיסור נובע מכך שיש חלקים קטנים (גרגירים) שלא התבשלו, וההגסה גורמת להם להיחשף לחום ולהתבשל. הגרש"ז מסרב לקבל את הביאור הזה, שהרי אם נקבל אותה עלינו לאסור החזרה בתבשיל המבושל כל צרכו!

- ב. תירוץ ראשון ברשב"א (וכך חכמי ספרד) – רק ההגסה הראשונה, שפועלת פעולה שונה על התבשיל, אסורה.
 - ג. תירוץ שני ברשב"א (וכך מבארים הכסף משנה והרמ"ך את הרמב"ם) – אין איסור הגסה אחר בישול (בקריתריונים של בישול אחר בישול שלמדנו בשיעור 13).
 - ד. מהר"י וייל – גם אחרי שהתבשיל התבשל כל צרכו, והוסר מהאש, ההגסה אסורה (לפי הט"ז – מדרבנן). לפיכך כשלוקח אוכל מהקדירה אחרי שהוסרה מהאש יעשה זאת בזהירות, כדי שלא יגיס.
- להלכה: השולחן ערוך פוסק כתירוץ השני של הרשב"א, כמו שביאר את לשון הרמב"ם. לכן השו"ע אוסר להוציא בכף מקדירה שלא התבשלה כל צרכה, בין אם היא על האש ובין שהוסרה ממנה, ומתיר אם התבשל כל צרכו. בילקוט יוסף פוסק כדבריו, אך הוסיף איסור להגיס קדירה על האש, גם אם היא מבושלת כל צרכה, מפני שמיחזי כמבשל. הרמ"א כותב ש'לכתחילה יש להיזהר בקדירה בכל עניין'. על איזה 'עניין' מדובר? הט"ז מבאר שכונתו שיש להיזהר ולא להגיס, אפילו אחרי שהוסר מהאש. אך להוציא מהתבשיל – מותר. אם כך, לפי הרמ"א אליבא דהט"ז:

אסור להגיס בכלי ראשון, בין אם הוא על האש ובין שהוסר.

הוצאה בעזרת כף מותרת בהתקיים שני התנאים – שהוסרה מהאש, והתבשיל מבושל כל צרכו.

המגן אברהם מפרש שהרמ"א אכן אוסר "בכל עניין", כלומר – אפילו אם התבשיל מבושל כל צרכו, והוסר מהאש, ומוציא בכף (ואינו מתכוון להגיס) – עדיין אסור ליטול בכף, אלא ישפוך לכלי אחר! ברם המגן אברהם מודה שבמאכל בו אין אפשרות שכזו (קטניות וכדו') סומכים על המקלים. המשנה ברורה מסביר שהרמ"א מתכוון כדברי המגן אברהם, אך כתב שלא נוהגים כך, אלא – מצד הדין – מותר להגיס, והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה, אך אין לאסור הוצאה בכף אחרי שהוסר מהאש. באגרות משה סובר כט"ז, שהרמ"א חושש מדרבנן בלבד (ולא מעיקר הדין, כמו שמסביר את מהר"י וייל עצמו), שמא לא יוודא כראוי שהתבשיל מבושל כל צרכו. הוא מתלבט מהי כוונת הרמ"א, אך פוסק שבכל מקרה מותר להסיר מהכירה, לקחת, ולהשיב את הקדירה.

במקום דוחק וצורך – הרב פעלים פוסק שאם ברור שמבושל כל צרכו יש לסמוך על הרדב"ז ולהתיר הוצאה מהקדירה בעודה על האש לצורך מצווה. הציץ אליעזר מתיר לפסוק כדבריו. האגרות משה מחמיר בכל מקרה, וסירב להקל, גם כאשר מדובר בסירים כבדים במיוחד וכדו'.

בשש"כ מסכם להלכה – אם אינו מבושל כל צרכו – הגסה היא איסור דאורייתא. חז"ל אסרו גם אם הוא מבושל כל צרכו. לכן רק אם מבושל כל צרכו מותר להסיר את הקדירה ממקור החום, ואז להוציא ממנה, ולהחזיר. ברם, אם אין אפשרות להחזיר, אפשר לסמוך על המקלים ולהוציא מהקדירה בעודה על מקור החום.

דוגמאות נוספת להגסה

א. כיסוי הקדירה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנד סעיף ד

צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה, ושלא להוסיף עליו עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת.

שביתת השבת מלאכת מבשל סעיף כו

אם נתבשלה כל צרכה ... אם עומדת אצל האש – אסור להגיס בה, ויש אומרים שחייב, ונראה דכמו כן אסור לכסות בכלי בעודה על האש אפילו נתבשלה כל צרכה

שביתת השבת משווה בין איסור ההגסה ואיסור הכיסוי. בפירושו באר רחובות (הפירוש שלו עצמו על דבריו) מסביר מדוע לפי כל אחת מההבנות שהבאנו לעיל יש השוואה בין הפעולות –

באר רחובות מלאכת מבשל ס"ק פא

הכיסוי פועל כמו נייעור, שעל ידי זה מתערבים ומתבלבלים כל החלקים, אם כן אסור לכסות בכלי בשבת גם בשנתבשל כל צרכו, כמו שאסור להגיס. ולפי הטעם ... שעל ידי הגסה מתמעכים ומתפרדים החלקים שלא היה שולט בהן האש היה מקום להתיר, אך ... יש חלקים רחוקים מהאש, ועל ידי ההגסה מקרב אותם, אם כן הכי נמי אסור, שעל ידי הכיסוי מתפשט רתיחת המים בכולה, ומתבשלים גם החלקים הרחוקים מהאש

לפי הטעם הראשון – הגסה מערבבת את הטעמים, ואת זה גם הכיסוי עושה. לפי ההבנה השניה ההגסה גורמת שיתבשלו גם החלקים הקטנים שלא היו מתבשלים אחרת. תוצאה זו מתקבלת גם כשמכסה את הקדירה – גורם לחום להתפשט בצורה שווה יותר בכל התבשיל.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק א סעיף מא

תבשיל שאינו מבושל כל צרכו, או אפילו רק ספק אם מבושל כל צרכו, והוא בקדירה שעל גבי האש – אסור לכסותו במכסה או בצלחת או בכל דבר אחר, ואפילו אם מסיר את הקדירה מהאש אסור לכסותה, כיוון שעם כיסוי הקדירה הוא גורם שהתבשיל יוסיף להתבשל

ב. הוספת מים לקדירה

ספר כלבו סימן לא

צריכות להזהר שלא לתת אותן המים בעוד הקדירה על האש לפי שהן מערבות ומגיסות בקדירה כדי לערב יפה וקיימא לן דמגיס חייב משום מבשל אפילו בקדירה מבושלת כל זמן שהיא על האש

הכלבו אוסר להוסיף מים לקדירה, מפני שהמים מערבבים ומתערבבים, זו הגסה. הוא מגביל את האיסור לקדירה הנמצאת על האש בלבד, אך זהו מפני שמבאר את הסוגיה כמו תוספות, וסבר שאין איסור בישול בהגסה שלא על האש, אלא איסור צובע –

אבל ביורה עקורה אין בה משום מגיס, והוא דפרכינן פרק קמא דשבת גבי יורה עקורה והלא מגיס בה לאו משום מבשל קאמר אלא משום צובע

אם כן, לפי השיטות שיש הגסה גם אחרי הסרת הקדירה מהאש, לכאורה יהיה נכון לאסור שפיכה של מים לתוך כלי ראשון. ברם, בעניין הוספת מים לכלי ראשון צריך לברר מספר נושאים נוספים. נעמוד עליהם כעת.

ב. עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון

בשיעור הקודם עסקנו בערוב מים צוננים לכלי ראשון, שני ועירוני מהם על מים צוננים. האם מותר לערות מכלי ראשון לכלי ראשון?

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כב עמוד א

והרב רבנו יונה ז"ל כתב בלשון הזה: ומכשלה גדולה תחת יד קצת העם שטומנין קומקום של מים חמין ליתן לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק –

- א. ופעמים שהאחד אין יד סולדת בו והאחר יד סולדת בו, ומתבשל זה בזה, ונמצאו מבשלין בשבת
- ב. ואפילו אם שניהם יד סולדת בהם, איכא מאן דאמר בירושלמי עירוני אינה ככלי ראשון, וכשמערין המים – לאלתר שיצאו מן הכלי, אף על פי שהן רותחין, פסק כח רתיחתן מלבשל, כדין כלי שני שאינו מבשל, ומתבשלין בתוך כלי ראשון, ומים מבושלין אם פסקה רתיחתן יש בהן משום בישול אלו דבריו

רבנו יונה מציע שני טעמים נוספים לאסור עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון. אם כך, מצאנו שלושה טעמים לאסור עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון –

1. טעמו של הכלבו – מפני שהעירוני מגיס.
2. טעמו הראשון של רבינו יונה – יתכן ולא יקפידו כראוי שיהיו שניהם חמים.
3. טעמו השני של רבינו יונה – גם אם בעת היותם בכלי ראשון שניהם חמים כראוי, העירוני בהגדרה הוא פחות מכלי ראשון, ולכן עירוני לתוך כלי ראשון מחזיר את המים שעברו עירוני לחום כלי ראשון. כשם שאסור לתת מכלי שני לכלי ראשון, כך אסור לתת מהעירוני לכלי ראשון. לכאורה הכלבו, האוסר מפני שיש בכך הגסה, אינו חושש לטעמים שהעלה רבינו יונה. אך ראשונים רבים חולקים ומתירים –

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור ב

כתב הרשב"א בספר תורת הבית בהלכות שבת – מניחים כלי שיש בו מים חמין על גבי חרס שיש בו מים חמין כדי שיהו עומדין בחמימותן. ומזה הטעם נהגו הנשים לתת מן הכלי שיש בו מים חמין לתוך קדירה של תבשיל כשצמק הרבה ממה שצריך, ואפילו כשהקדירה עומדת על הכירה. והר"ן גם כן נטה להתיר.

הרשב"א והר"ן מתירים עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון, אפילו כלי ראשון שעל האש. המשמעות היא שהם חולקים על שלושת טעמי האיסור הנ"ל.

1. **מגיס** – ניתן לטעון שהראשונים חולקים על חידושו של הכלבו, שהוספת מים בהכרח תגיס את הקדירה. ניתן לערות את המים באופן שלא יגיס. למדנו שהרשב"א מציע שתי הגבלות איסור מגיס – א. רק ההגסה הראשונה אסורה. לפי דרך זו, אין איסור להגיס פעמים נוספות. ב. בתבשיל שהתבשל כבן דרוסאי אין איסור מגיס. מכיוון שמדובר בתבשיל שכבר מצטמק, כלומר שכבר התבשל הרבה, סביר ששני הדברים הללו כבר התקיימו, וממילא אין איסור להגיס.

2. חשש **שמה אינו חם דיו** – על חשש זה ניתן לגבור באמצעות אמצעי יצירת ושמירה על חום מוצלחים יותר (במיחמים שלנו, בהם יש גוף חימום הממשיך לחמם את המים כל השבת, לכאורה חששו של רבנו יונה פחות רלוונטי).

3. **עירוני הוא פחות מכלי ראשון** – כפי שלמדנו בשיעור 14, הרשב"א סובר שאין בישול אחר בישול בלח. מכיוון שמדובר במים רותחים, אין איסור לגרום ל'בישולם', לשיטתו (יש לציין שלכאורה לפי הרשב"א לא יהיה בכך איסור גם אם המים כבר אינם רותחים).

הסבר זה נראה פשוט בדברי הרשב"א. אך אנו פוסקים שיש בישול אחר בישול בלח. האם ניתן להתיר עירוני לתוך כלי ראשון גם לדידך?

בשיעור 14 למדנו שלפי הרמ"א בישול אחר בישול בלח אסור רק אם הנחל התקרר. במקרה שלנו מדובר במים שיצאו מכלי ראשון, ולא הצטננו. לפי הרמ"א והפסיקה האשכנזית אין בהם איסור בישול אחר בישול. האם לפי השולחן ערוך, האוסר בישול אחר בישול בלח (שלא כרשב"א), גם אם לא הצטנן ממש (שלא כרמ"א), בכל זאת אפשר להקל?

לכאורה דברי רבנו יונה מבוססים על דברי בעלי התוספות, שמה שמגדיר ומשמר את חום הכלי הראשון הוא דפנות הכלי. משהתחיל לערות, הדפנות כבר לא שומרות על התבשיל, וממילא התבשיל כבר לא נחשב בחום כלי ראשון.

אך בתוך דברי בעלי התוספות ניתן להתלבט – מה בעירוני גורם למאכל לאבד את מעמדו ככלי ראשון? אפשרות אחת – איבוד השמירה של הדפנות. לפי זה לכאורה יש להסיק כדברי רבנו יונה. אפשרות שניה – המגע עם המאכל או הכלי שאינו כלי ראשון. לפי הבנה זו, מובן מדוע מותר לערות מכלי ראשון לכלי ראשון אחר – בעירוני לא חל המעבר מכלי ראשון לכלי שני, אלא משימור חום אחד למשנהו. לכן זה לא ערבוב עירוני בכלי ראשון, אלא כלי ראשון בכלי ראשון.

❖ **הרחבות – ראייתו של הר"ן נגד רבנו יונה**

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ד

יש למחות ביד הנוהגים להטמין מבעוד יום קומקום של מים חמין ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק

השולחן ערוך פוסק שיש למחות, אך לא כתב מאיזה טעם. הסכמת אחרוני אשכנז היא שמדובר בחשש שהמים אינם רותחים דיים –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג ס"ק יז

והטעם דשמה אחד מהם אין היד סולדת בו והשני היד סולדת בו ומתבשל זה עם זה ונמצאו מבשלין בשבת

וכך הסבירו המג"א (ס"ק לב) והמשנה ברורה (ס"ק פד).

אך כאמור, לפי הפוסקים כרמ"א, אין הצדקה לאסור אם המים לא הצטננו!

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג ס"ק לב

לפי מה שכתב סימן שי"ח סעיף ט"ו, דאם לא נצטן לגמרי אין בו משום בישול, אם כן גם כאן שרי

וכך פוסק בשש"כ –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף טז

שתי קדרות העומדות על גבי האש והתבשילים שבהם מבושלים כל צרכם – מותר להעביר מה שבאחת מהן לחברתה. לפיכך, אם רואים שהתבשיל שבתוך הקדירה הולך ומתייבש – מותר ליצוק לו בנחת מן המים הרותחים שבדוד השבת העומד על האש

השש"כ מתיר, אך מדגיש שהשפיכה תעשה בנחת, כדי שלא תגיס בתבשיל.

יש עדויות שגם בקהילות ספרד הקלו בזה –

תבואות שמש (הרב שלום משאש) סימן כו

מעתה הרחיב ה' לנו, דאף על גב דמר"ן ז"ל פסק כדעת האוסרים ... מכל מקום מנהגינו בזה הוא מיוסד על פי האמת והצדק כסברת הרמב"ם וה"ה והרשב"א והר"ן וכו', וכמה מנהגים שאנו נוהגין בהם מימות אבו"ר נ"ן היפך דעת מר"ן ז"ל, והיה זה כאחד מהם.

גם הרב משאש לומד שהשולחן ערוך אוסר רק מהחשש שהמים התקררו. אם כך, מותר לסמוך על המקלים אם מוודאים שהמים שמרו על חומם.

אך הרב עובדיה יוסף מבאר שכוונת השולחן ערוך להחמיר כאפשרות השניה של רבנו יונה –

שו"ת יחיה דעת חלק ד סימן כב

הדבר ברור שמרן אוסר אפילו אם היו המים רותחים שהיד סולדת בהם, משום שתיכף כשיצאו מן הקומקום פסקה רתיחתם, שעירוני אינו ככלי ראשון

והוסיף שבארץ ישראל יש לבטל גם את מנהג הספרדים להקל –

אמנם יש מקומות בחוץ לארץ שנהגו להקל בזה לערות מים רותחים בשבת אל תוך התבשיל שנצטמק ... וכולם מעידים על מנהג ארצות המערב שנהגו להקל בזה, ושלא כדברי מרן השלחן ערוך ... ומכל מקום לא יעשה כן במקומו שקיבלנו עלינו הוראות מרן ככל אשר יאמר כי הוא זה, ומרן ז"ל פסק כדעת רבינו יונה והרא"ש והטור ור' ירוחם, שיש בזה משום בישול אחר בישול...

בסיכום: אמנם אחינו האשכנזים נוהגים בזה כדעת הרמ"א וסיעתו להתיר לערות מים רותחים בשבת אל תוך התבשיל שנצטמק, לאחר שהורד מעל האש ויש להם על מה שיסמוכו, אבל הספרדים ובני עדות המזרח בארץ ישראל צריכים להחמיר בזה כדעת מרן שאסר לעשות כן בהחלט

רבנות – סימן רנג סעיף ז סימן שיח סעיף יח

סיכום

איסור הגסה

מהגמרא (שבת יח) עולה שאסור להגיס קדירה, גם אחרי שהוסרה מהאש. האם המשמעות היא שאסור להוציא מתבשיל בקדירה בעזרת כף, שהרי סביר שיערבב את התבשיל בפעולה זו? מצאנו ארבע שיטות בראשונים –

א. תוספות, וכך מבארים הכלבו והמל"מ את הרמב"ם – איסור הגסת יורה שהוסרה מהאש היא איסור צובע, ואין בזה איסור בישול.

לפי שיטה זו, אין איסור בישול בהגסה לאחר שהסיר את הקדירה מהאש, ובודאי שאין בעיה להוציא את המאכל מהקדירה. ברם, גדרי ההגסה האסורה אינם מפורטים בדבריהם. הכלבו (המבאר שהרמב"ם לומד את הגמרא בשבת דף י"ח כדברי התוספות) מבאר שלפי הרמב"ם יש איסור דאורייתא להגיס תבשיל המבושל כל צרכו על האש. הרב פיינשטיין מסביר שהאיסור נובע מכך שיש חלקים קטנים (גרגירים) שלא התבשלו, וההגסה גורמת להם להיחשף לחום ולהתבשל. הגרש"ז מסרב לקבל את הביאור הזה, שהרי אם נקבל אותה עלינו לאסור החזרה בתבשיל המבושל כל צרכו!

ב. תירוץ ראשון ברשב"א (וכך חכמי ספרד) – רק ההגסה הראשונה, שפועלת פעולה שונה על התבשיל, אסורה.

ג. תירוץ שני ברשב"א (וכך מבארים הכסף משנה והרמ"ך את הרמב"ם) – אין איסור הגסה אחר בישול (בקריטריונים של בישול אחר בישול שלמדנו בשיעור 13).

ד. מהר"י וייל – גם אחרי שהתבשיל התבשל כל צרכו, והוסר מהאש, ההגסה אסורה (לפי הט"ז – מדרבנן). לפיכך כשלוקח אוכל מהקדירה אחרי שהוסרה מהאש יעשה זאת בזהירות, כדי שלא יגיס.

להלכה: השולחן ערוך פוסק כתירוץ השני של הרשב"א, כמו שביאר את לשון הרמב"ם. לכן השו"ע אוסר להוציא בכף מקדירה שלא התבשלה כל צרכה, בין אם היא על האש ובין שהוסרה ממנה, ומתיר אם התבשל כל צרכו. בילקוט יוסף פוסק כדבריו, אך הוסיף איסור להגיס קדירה על האש, גם אם היא מבושלת כל צרכה, מפני שמיחזי כמבשל.

הרמ"א כותב ש'לכתחילה יש להיזהר בקדירה בכל עניין'. על איזה 'עניין' מדובר?

הט"ז מבאר שכוונתו שיש להיזהר ולא להגיס, אפילו אחרי שהוסר מהאש. אך להוציא מהתבשיל – מותר. אם כן, לפי הרמ"א אליבא דהט"ז:

אסור להגיס בכלי ראשון, בין אם הוא על האש ובין שהוסר.

הוצאה בעזרת כף מותרת בהתקיים שני התנאים – שהוסרה מהאש, והתבשיל מבושל כל צרכו.

המגן אברהם מפרש שהרמ"א אכן אוסר "בכל עניין", כלומר – אפילו אם התבשיל מבושל כל צרכו, והוסר מהאש, ומוציא בכף (ואינו מתכוון להגיס) – עדיין אסור ליטול בכף, אלא ישפוך לכלי אחר!

ברם המגן אברהם מודה שבמאכל בו אין אפשרות שכזו (קטניות וכדו') סומכים על המקלים.

המשנה ברורה מסביר שהרמ"א מתכוון כדברי המגן אברהם, אך כתב שלא נוהגים כך, אלא –

מצד הדין – מותר להגיס, והרצאה להחמיר יחמיר בהגסה, אך אין לאסור הוצאה בכף אחרי שהוסר מהאש.

באגרות משה סובר כט"ז, שהרמ"א חושש מדרבנן בלבד (ולא מעיקר הדין, כמו שמסביר את המהר"י וייל עצמו), שמא לא יוודא כראוי שהתבשיל מבושל כל צרכו. הוא מתלבט מהי כוונת הרמ"א, אך פוסק שבכל מקרה מותר להסיר מהכירה, לקחת, ולהשיב את הקדירה.

במקום דוחק וצורך – הרב פעלים פוסק שאם ברור שמבושל כל צרכו יש לסמוך על הרדב"ז ולהתיר הוצאה מהקדירה בעודה על האש לצורך מצווה. הציץ אליעזר מתיר לפסוק כדבריו. האגרות משה מחמיר בכל מקרה, וסירב להקל, גם כאשר מדובר בסירים כבדים במיוחד וכדו'.

בשש"כ מסכם להלכה – אם אינו מבושל כל צרכו – הגסה היא איסור דאורייתא. חז"ל אסרו גם אם הוא מבושל כל צרכו. לכן רק אם מבושל כל צרכו מותר להסיר את הקדירה ממקור החום, ואז להוציא ממנה, ולהחזיר. ברם, אם אין אפשרות להחזיר, אפשר לסמוך על המקלים ולהוציא מהקדירה בעודה על מקור החום.

עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון

שלושה טעמים נאמרו לאסור עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון והשבתו לאש –
1. העירוני מגיס (כלבו).

2. יש לחשוש שלא יזהרו מספיק שהמים רותחים כראוי (רבנו יונה).

3. אסור לערב עירוני כלי ראשון בכלי ראשון (רבנו יונה).

הרשב"א והר"ן מתירים את העירוני מכלי ראשון לכלי ראשון. במה חלקו על הטעמים שכתבו הראשונים האחרים?

הגסה – אין הכרח שהעירוני יגיס. אם יערה באופן שהעירוני לא יגיס אין איסור בדבר.

לגבי הזהירות – שלושה דברים – א. לפי הרשב"א אין בישול אחר בישול בלח. כך שגם אם המים התקררו, אין

איסור לחמם אותם. ב. גם לפי הרמ"א, אם המים הגיעו לרתיחה, אין איסור לבשלם כל עוד לא הצטננו. ג. מסתבר

שהראשונים הללו סבורים שאנשים יזהרו שהמים רתחו כראוי.

לגבי העירוני – הרשב"א עצמו סובר שאין בישול אחר בישול בלח, כך שבוודאי אין בעיה. גם לפי הרמ"א אין בישול

אחר בישול בלח שלא הצטנן לגמרי.

לפי השולחן ערוך יש לחקור – האם הגדרת כלי ראשון תלויה בנוכחות דפנות כלי ראשון, או בכך שאין דפנות

אחרות שמקררות?

למעשה השולחן ערוך פוסק שיש למחות, אך אינו מבאר מדוע. פוסקי אשכנז פוסקים שהחמיר מהחשש שמא המים אינם

רותחים, ואם כן לאשכנזים הפוסקים כרמ"א, וסוברים שאין בישול אחר בישול בלח שלא הצטנן לגמרי, אין צורך להחמיר.

וכך פסק בשש"כ, והוסיף שיערה את המים בנחת כדי שהעירוני לא יגיס.

הרב משאש ופוסקים ספרדים אחרים פוסקים שנהוג לסמוך על הראשונים החולקים על רבנו יונה ורבנו ירוחם.

אך הרב עובדיה פוסק שיש לשנות את המנהג ולנהוג כמו ששמע בדעת מרן.

עסקנו בנושאים של בישול כלי ראשון כלי שני והיתר, בשיעור זה עסקנו בעירוני מכלי ראשון לכלי ראשון ובמגיס. בשיעור הבא נעסוק באמצעי החימום – אש, חמה, ותולדותיהם.